

អាសយដ្ឋាន

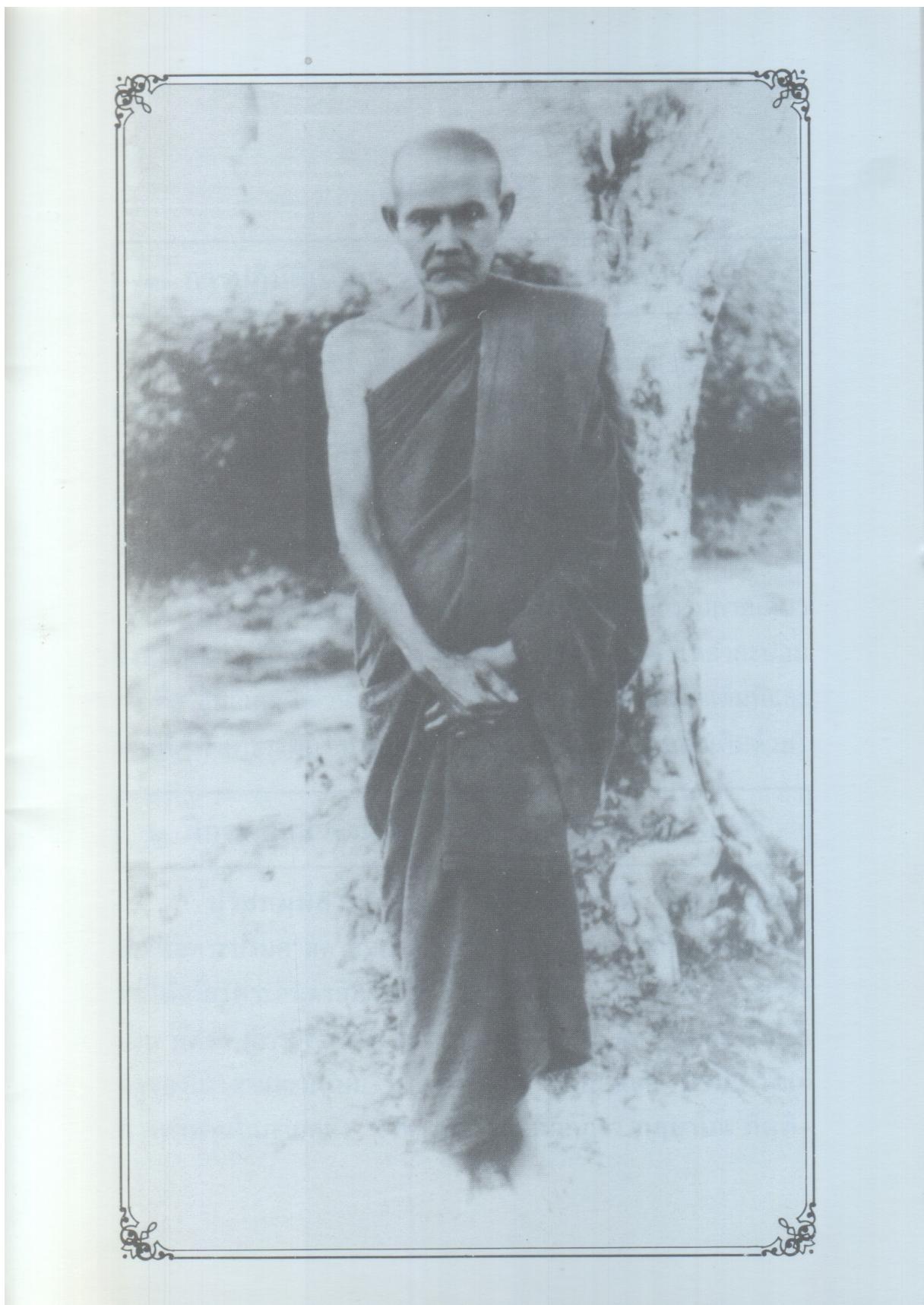
សេរីរាយការណ៍ ភ្នំពេញ

มุตトイ้ย

ของ

พระอาจารย์มั่น ภูริทตโต

(พิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน)

มติโถทัย

๑. การปฏิบัติเป็นเครื่องยังพระสักธรรมให้บริสุทธิ์

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงว่าธรรมของพระศาสนา
คดเมื่อเข้าไปประดิษฐานในสันดานของปุถุชนแล้ว ย่อมเป็น^๑
ของปลอมทั้งสิ้น (สักธรรมปฏิรูป) แต่ถ้าเข้าไปประดิษฐานในจิต
สันดานของพระอริยเจ้าแล้ว ใช้รั ย่อมเป็นของบริสุทธิ์แท้จริง และ^๒
เป็นของไม่ลับเลื่อนด้วย

พระฉะนันนี้เมื่อยังเพียร แต่เรียนพระปริยติธรรมถ่ายเดียว
จึงยังใช้การไม่ได้ดี ต่อเมื่อมาฝึกหัดปฏิบัติจิตใจ กำจัดเหล่ากະปอม
ก่า คือ อุปกิเลส แล้วนั้นแหล่ จึงจะยังประโยชน์ให้สำเร็จเต็มที่ และ^๓
ทำให้พระสักธรรมบริสุทธิ์ ไม่วิปลาสคลาดเคลื่อนจากหลักเดิมด้วย

๒. ฝึกตนดีแล้วจึงฝึกผู้อื่น ชื่อว่าทำตามพระพุทธเจ้า

ปริสಥมุสารถิ สตุถາ เทวมนุสสาน พุทธो ภาค瓦
สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงทราบฝึกหัดพระองค์
จนได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็น พุทธ ผู้รักก่อน แล้วจึง^๔
เป็น ภาค瓦 ผู้ทรงจำแนกแจกร่มสั่งสอนเวไนยสัตว์ สตุถາ จึงเป็น^๕
ครุของเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้ฝึกบุรุษ ผู้มีอุปนิสัย บำรุงครรภ์^๖
การทราบในภายหลัง จึงทรงพระคุณปรากฏว่า กลุยาโน กิตติ-

ສຖົກ ອພຸກຄຸຄໂຕ ຂໍ້ເສີຍງເກີຍຮົດສັບທົບວັນດີ່ງມາຂອງພະອອງຄໍ ຢ່ອນຝູງເຝືອງໄປໃນຈຕຸຣິກຄຈນດຽບເຫົ່າຖຸກວັນນີ້

ແມ່ພຣະອຣີຍສົງໝົງສາວກເຈົ້າທັງໝາຍທີ່ລ່ວງລັບໄປແລ້ວກີ່ເຊັ່ນ
ເດືອງກັນ ປຣາກງູວ່າທ່ານຝຶກຝົນທຣມານຕົນໄດ້ດີ ແລ້ວຈຶ່ງຂ່າຍພຣະບຣມ
ສາສດາຈຳແນກຮຣມສັ່ງສອນປະໜຸມໜັນໃນກາຍໜັງ ທ່ານຈຶ່ງມີເກີຍຮົດ
ຄຸນປຣາກງູເຊັ່ນເດືອງກັບພຣະຜູມມີພຣະກາຈເຈົ້າ ຄ້ານຸກຄລ໌ໄມ່ທຣມານຕົນ
ໄທດີກ່ອນແລ້ວ ແລ້ວທໍາການຈຳແນກແຈກຮຣມສັ່ງສອນໄຊຮ້ ກີ່ຈັກເປັນຜູມມີ
ໂທຢປຣາກງູວ່າ ປາບໂກ ສຖົກ ໂທດ ຄືອເປັນຜູມມີຂໍ້ເສີຍຫ້ວັງໄປໃນ
ຈຕຸຣິກສ ເພຣະໂທຢທີ່ໄມ່ທໍາດາມພຣະສົມມາສັມພຸທະເຈົ້າ ແລ້ວພຣະ-
ອຣີຍສົງໝົງສາວກເຈົ້າໃນກາລກ່ອນທັງໝາຍ

ຕ. ມູລມຣດກອັນເປັນຕັ້ນຖຸນກາຮົດສັບທົບ

ເຫຼຸດເຫດນອ ນັກປຣາຊູ່ທັງໝາຍ ຈະສວດກີ່ດີ ຈະຮັບຕືລືກີ່ດີ
ຫີ່ວ່າຈະທໍາການກຸ່ຄລືດໆ ກີ່ດີ ຈຶ່ງຕົ້ນຕັ້ງ ນະໂມ ກ່ອນ ຈະທຶ່ງ ນະໂມ ໄມ່ໄດ້
ເລີຍ ເມື່ອເປັນເຊັ່ນນີ້ນະໂມກີ່ຕົ້ນເປັນສິ່ງສຳຄັນຈະຍົກຂຶ້ນພິຈາຮານາ
ໄດ້ຄວາມປຣາກງູວ່າ ນະ ຄືອ ຮາດຸນໍ້າ ໂມ ຄືອ ຮາດຸດິນ ພຣ້ອມ
ກັບບພຣະຄາຖາຂຶ້ນມາວ່າ ມາຕາເປັດສົມກວໂ ໂອກນ ກຸມມາສປ່ງຈົ
ໂຍ ສັນກວາຮາດຸຂອງມາຮາດຸບິດສມກັນ ຈຶ່ງເປັນຕົວດນຂຶ້ນມາ ເມື່ອ
ຄລອດຈາກຄຣກມາຮາດແລ້ວ ກີ່ໄດ້ຮັບຂ້າວສຸກແລະຂນມຸມມາສ (ຄ້ວ່າ
ໜີດໜີນີ້) ເປັນເຄື່ອງເລື່ອງ ຈຶ່ງເຈົ້າມາໄດ້

นะ เป็นชาตุของมารดา โม เป็นชาตุของบิดา จะนั้นเมื่อชาตุทั้ง ๒ นี้ผสมกันเข้าไป ไฟชาตุของมารดา เดี่ยวเข้าจนได้นามว่า กละ คือน้ำมันหยดเดียว ณ ที่นี้เอง ปฏิสนธิวิญญาณ เข้าถือปฏิ- สนธิได้จิตจึงได้ปฏิสนธิในชาตุนะโมนั้นเมื่อจิตเข้าไปอาศัยแล้ว กละ ก็ค่อยเริญขึ้นเป็น อัมพุช คือ เป็นก้อนเลือด เริญจากก้อนเลือด มาเป็น มะ คือเป็นแท่งและ เปส คือชินเนื้อ แล้วขยายตัวออกคล้ายรูปจิงเหลน จึงเป็นปัญจสาขา คือแขน ๒ ขา ๒ หัว ๑ ส่วนชาตุ พ คือลม และชาตุ ธ คือไฟ นั้น เป็นชาตุเข้ามาอาศัยภายใน หลัง เพราะจิตไม่ถือ เมื่อจะจากกละนั้นแล้ว กละก็ต้องทิ้งเปล่าหรือสูญเปล่า ลมและไฟก็ไม่มี คนตาย ลมและไฟก็ดับหายสาบสูญไป จึงว่าเป็นชาตุอาศัย ข้อสำคัญจึงอยู่ที่ชาตุทั้ง ๒ คือ นะโม เป็นดังเดิม

ในการลต่อมาเมื่อคลอดออกจากแม่แล้วก็ต้องอาศัย นะ มารดา โม บิดา เป็นผู้กะนุณอมกล่องเกลี้ยงเลี้ยงมา ด้วยการให้ข้าวสุก และขนมกุมมาส (ตัวชนิดหนึ่ง) เป็นต้น ตลอดจนการแนะนำ สั่งสอนความดีทุกอย่าง ท่านจึงเรียกมารดาบิดา ว่า บุพพาราย์ เป็นผู้สอนก่อนใครๆ ทั้งสิ้น มารดาบิดาเป็นผู้มีเมตตาจิตต่อบุตรธิดา จะนับ จะประมาณมิได้ บรรกที่ท่านทำให้ กล่าวคือ รูปภายนี้แลเป็น บรรกดั้งเดิม ทรัพย์สินเงินทองอันเป็นของภายนอก ก็เป็นไปจากรูป ภายนี้เอง ถ้ารูปภายนี้ไม่มีแล้วก็ทำอะไรไม่ได้ ซึ่งว่าไม่มีอะไรเลย

เพราะเหตุนั้นตัวของเราทั้งตัวนี้เป็น มูล福德 ก ของมารดา บิดาทั้งสิ้น จึงว่าคุณของท่านจะนับจะประมาณมิได้เลย ปราษญ์ทั้ง หลายจึงหาได้ละทิ้งไม่ เราต้องเอาตัวเราคือองโมตั้งขึ้นก่อน แล้วจึง

ทำกิริยาน้อมให้วัฒนภายหลัง

นะโน ทำนแปลว่า nobnном นั้นเป็นการแปลเพียงกิริยา หาได้แปลดันกิริยาไม่ มุลmurกนี้แลเป็นดันทุนทำการฝึกหัดปฏิบัติ คน ไม่ต้องเป็นคนจนทรัพย์สำหรับทำทุนปฏิบัติ

๔. มูลฐานสำหรับทำการปฏิบัติ

นะโนเมื่อกล่าวเพียง ๒ ชาติ เท่านั้น ยังไม่สมประกอบหรือ บังไม่เต็มส่วน ต้องผลิกสระพยัญชนะดังนี้คือ เอา สาระะ จากดัว นะ นาไส่ดัว ม เ�า สาระโอ จากดัว โน นาไส่ดัว น แล้วกลับดัว ม นา ไว้หน้าดัวโน เป็น โน แปลว่า ใจ เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงได้ทั้งกายทั้งใจ เดิมตามสมควรแก่การใช้เป็นมูลฐานแห่งการปฏิบัติได้

มโน คือ ใจ นี้เป็นดั้งเดิมเป็นมหาฐานใหญ่ จะทำจะพูดอะไร ก็ยอมเป็นไปจากใจนี้ทั้งหมด ในพระพุทธศาสนาว่า มโน บุพพุพุคมา ธรรมชาติ เสງฐา มนโนมยา ธรรมทั้งหลายมีใจถึงก่อน มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ พระบรมศาสดาจะทรงบัญญัติพระธรรมวินัย ก็ ทรงบัญญัติออกไปจากใจ คือ มหาฐาน นี้ทั้งสิ้น เหตุนี้เมื่อพระสาวก ผู้ได้มาพิจารณาตามจนถึงรู้จัก มโน แจ่มแจ้งแล้ว มโนก็สุดบัญญัติ คือพ้นจากบัญญัติทั้งสิ้น สมบัติทั้งหลายในโลกนี้ต้องออกไปจาก มโนทั้งสิ้น ของใครก็ก้อนของใคร ต่างคนต่างถือเอา ก้อนอันนี้ ถือ เอาเป็นสมบัติบัญญัติตามกรรมแสงแห่งน้ำโอมะ (กิเลส) จนเป็น อวิชาดัวก่อภพก่อชาติด้วยการไม่รู้เท่า ด้วยการหลง หลงถือว่าดัว เป็นเรา เป็นของเราไปหมด

๕. มูลเหตุแห่งสิ่งทั้งหลายในสากลโลกธาตุ

พระอภิธรรม ๖ คัมภีร์เว้นมหาปัฏฐาน มีนัยประมาณเท่านั้นเท่านี้ ล้วนคัมภีร์มหาปัฏฐาน มีนัยหาประมาณมิได้ เป็นอนันต์นัย เป็นวิสัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้นที่จะรู้รอบได้ เมื่อพิจารณาพระบาลีที่ว่า เหตุปุจจัย นั้นได้ความว่า เหตุซึ่งเป็นปัจจัยดังเดิมของสิ่งทั้งหลายในสากลโลกธาตุนั้น ได้แก่ มนิ นั่นเอง มนิ เป็นดัมมาเหตุ เป็นดั้วยเดิม เป็นสิ่งสำคัญ นอกนั้นเป็นแต่อาการเท่านั้น อารมณ์ ใจถึง อวิคุตต จะเป็นปัจจัยได้ก็เพราเมหามาเหตุ คือใจเป็นเดิมโดยแท้ จะนั่นมโนซึ่งกล่าวไว้ในข้อ ๔ กิตติ ชีตภูต ซึ่งจะกล่าวในข้อ ๖ กิตติ และมหาเหตุซึ่งกล่าวในข้อนี้กิตติ ย่อมมีเนื้อความเป็นอันเดียวกัน

พระบรมศาสดาจะทรงบัญญัติพระธรรมวินัยกิตติ รู้อะไรได้ด้วยทศพลญาณกิตติ รอบรู้สรรพสิ่งธรรมทั้งปวงกิตติ กิตติเพราเมหามาเหตุเป็นดั้งเดิมที่เดียว จึงทรงรอบรู้ได้เป็นอนันต์นัย แม้สາกทั้งหลายก็มีมหาเหตุ นี้แหลกเป็นเดิม จึงสามารถตรัสรู้ตามคำสอนของพระองค์ได้ ด้วยเหตุนี้และพระอัสสัชีເගະ ผู้เป็นที่ ๔ ของพระปัญจวัคคีย์ จึงแสดงธรรมแก่อุปติสัสะ (พระสาวีบุตร) ว่า เเย ธรรมมาเหตุบุปภา เตส เหตุ ตถาคโต เทสญจ โย นิโร ໂຮ ຈ ເຂົ້າ ວາທີມහាសมโน ความว่า ธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุ เพราเมหามาเหตุนี้ เป็นดั้วสำคัญ เป็นดั้วยเดิม เมื่อท่านพระอัสสัชีເກະกล่าวถึงที่นี่ (คือมหาเหตุ) ท่านพระสาวีบุตรจะไม่หยั่งจิตลงถึงการแสวงธรรมอย่างไรเล่า?

เพราะอะไรทุกสิ่งในโลก ก็ต้องเป็นไปตามหาเหตุ ถึงโลกธรรม ก็คือมหานะ ฉะนั้นมหาปัญญา ท่านจึงว่าเป็นอนันต์นัย ผู้มาปฏิบัติใจคือด้วยมหานะ จนแจ่มกระจ่างสว่างไว้แล้ว ย่อมสามารถรู้อะไร ทั้งภายในและภายนอกทุกสิ่งทุกประการ สุดจะนับประมาณได้ด้วยประการจะนี้

๖. มูลการของสังสารวัฏ

รูติกูต อวิชชา ปจจยา สุขารา อุปทาน กโว ชาติ คนเรา ทุกรูปทุกนามที่ได้กำเนิดเกิดมาเป็นมนุษย์ล้วนแล้วแต่มีที่เกิดทั้งล้วน กล่าวคือมีบิดามารดาเป็นแคนเกิด ก็แลเหตุให้ท่านจึงบัญญัติปัจยานาการแต่เพียง อวิชชาปจจยา ฯลฯ เท่านั้น อวิชชาเกิดมาจากอะไร ท่านหาได้บัญญัติไว้ไม่ พวกรากก็ยังมีบิดามารดา อวิชชา ก็ต้องมีพ่อแม่เหมือนกันได้ ความตามนาทพระคานเป็นองค์นว่า รูติกูต นั้นเอง เป็นพ่อแม่ของอวิชชา

รูติกูต ได้แก่จิตตั้งเดิม เมื่อ รูติกูต ประกอบไปด้วยความ หลง จึงมีเครื่องต่อ กล่าวคือ อาการของอวิชชาขึ้น เมื่อมีอวิชชาแล้ว จึงเป็นปัจจัยให้ปุรุ่งแต่งเป็นสังหารพร้อมกับความเข้าไปยึดถือ จึง เป็นภพชาติ คือด้องเกิดก่อต่อ กันไป ท่านจึงเรียกปัจยานาการ เพราะ เป็นอาการลับต่อ กัน วิชชาและอวิชชา ก็ต้องมาจาก รูติกูต เช่นเดียว กัน เพราะเมื่อรูติกูต ก่อปัจจัยอวิชชา จึงไม่รู้เท่าอาการทั้งหลาย แต่เมื่อ รูติกูต ก่อปัจจัยวิชชา จึงรู้เท่าอาการทั้งหลายตามความ

เป็นจริง นี่พิจารณาด้วย รุก្យฐานความนิวัปสสนา รวมใจความว่า รู้ดี กุศล เป็นตัวการดึงเดิมของสังสารวัฏ (การเวียนว่ายตายเกิด) ท่าน จึงเรียกชื่อว่า มูลตันไคร

เพราะฉะนั้นเมื่อจะตัดสังสารวัฏให้สูญ จึงต้องอบรมบ่มตัว การดึงเดิมให้มีวิชชา รู้เท่าทันอาการทั้งหลายตามความเป็นจริงก็จะ หายหลง แล้วไม่ก่อการทั้งหลายใดๆ อีก รู้ดีกุศล อันเป็นมูลการก์ หยุดหมุน หมดการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏด้วยประการจะนี้

๗. อัครฐาน เป็นที่ตั้งแห่งมรรคผลนิพพาน

อคุค ฐาน มนุสเสส mucu สดุตวิสุทธิยา ฐานะอันเลิศมีอยู่ ในมนุษย์ฐานะอันดีเลิศนั้นเป็นทางดำเนินไปเพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ โดยอธิบายว่า เราได้รับมรดกมาแล้วจากกันจะไม่ คือบิดา มารดา กล่าวคือตัวของเรานี้แล้วนั้นได้กำเนิดเกิดมาเป็นมนุษย์ซึ่งเป็นชาติสูงสุด เป็นผู้เลิศดังอยู่ในฐานะอันเลิศด้วยดี คือมีกายสมบัติ วจีสมบัติ และ มนโนสมบัติ บริบูรณ์ จะสร้างสมເօສມນັດກາຍນອກ คือทรัพย์สินเงิน กอง อย่างไรก็ได้ จะสร้างสมເօສມນັດກາຍໃນ คือ มรรค ผล นิพพาน ธรรมวิเศษ ก็ได้

พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระธรรมวินัย ก็ทรงบัญญัติ แก่มนุษย์เราแล้ว ไม่ได้ทรงบัญญัติแก่ช้างม้าโโคคaway ฯลฯ ที่ไหนเลย มนุษย์นี้เองจะเป็นผู้ปฏิบัติถึงชีวความบริสุทธิ์ได้ จะนั้นจึงไม่ ควรน้อยเน้อต่ำใจว่า ตนมีบุญวาสนาอืบ เพราบนุษย์ทำได้ เมื่อ

ไม่มี ทำให้มีได้ เมื่อมีแล้ว ทำให้อยู่ได้ สมด้วยเทคโนโลยีอันมาใน เวลาสั้นรวดเร็วกว่า ท่านนั่น เทติ สีล รุกขดิ กวนน กาวตุว่า เอกจุโจ สคุค คจุนดิ เอกจุโจ โนกข์ คจุนดิ นิสุสิสัย เมื่อได้ท่ากองการกุคล คือ ให้ทาน รักษาศีล เจริญกวนนา ตามคำสอนของพระบรมศาสดา จารย์เจ้าแล้ว บางพวกรำนำ้อยก็ต้องไปสู่สวรรค์ บางพวกรະลึบันทำ จริงพร้อมทั้งวาระนาบารมีแต่หนหลังประกอบกันก็สามารถเข้าสู่พระ- นิพพาน โดยไม่ต้องลงสัญชาติ พวกรัตน์ดิรัจนาห่านมิได้ กล่าวว่า เลิศ เพราะจะมาทำเหมือนพวกรุ่นนุชย์ไม่ได้ จึงสมกับคำว่า มนุษย์นี้ ตั้งอยู่ในฐานะอันเลิศด้วยดี สามารถนำตนเข้าสู่มรรคผล เข้าสู่พระ- นิพพานอันบริสุทธิ์ได้แล้ว

๔. ชัยภูมิ อันเป็นสหามือกคน

พระบรมศาสดาจารย์เจ้าทรงตั้งชัยภูมิไว้ในธรรมข้อไหน? เมื่อพิจารณาปัญหานี้ได้ความเข้าใจว่า พระองค์ทรงตั้งมหาสถิติปฐฐาน เป็นชัยภูมิ อุปมาทางโลก การรับทัพชิงชัย มุ่งหมายชัยชนะจำกัด ทางชัยภูมิถ้าได้ชัยภูมิที่ดีแล้วย่อมสามารถป้องกันอาชุชของข้าศึกได้ดี ณ ที่นั้นสามารถรวบรวมกำลังใหญ่เข้ามาฟันข้าศึกให้ปราบพ่าย แพ้ไปได้ ที่เช่นนั้นท่านจึงเรียกว่าชัยภูมิ คือที่ที่ประกอบไปด้วยค่าย คุประดุและหอรับอันมั่นคงจันได

อุปป้ายในทางธรรมก็ฉันนั้น ที่เอา มหาสถิติปฐฐาน เป็น

ขับถูมิ ก็โดยผู้ที่จะเข้าสู่สังคมรุนข้าศึก คือ กิเลส ต้องพิจารณา
กากายานุปัสดนาสติปัญญา เป็นต้นก่อน เพราะคนเราที่จะเกิดการ-
ราคะเป็นต้นขึ้นก็เกิดขึ้นที่กายและใจ เพราะด้วยไปเห็นกายทำให้
จิตใจกำเริบ เหตุนั้นจึงได้ความว่ากายเป็นเครื่องก่อเหตุ จึงต้อง
พิจารณาที่กายนี้ก่อน จะได้เป็นเครื่องดับนิวรณ์ทำใจให้สงบได้
ณ ที่นี่พึงทำให้มาก เจริญให้มาก คือพิจารณาไม่ต้องถอย雷ย์ที่เดียว
ในเมื่ออุคหนนิมิตปรากฏ จะปรากฏกายส่วนไหนก็ตาม ให้พึงถือเอา
กายส่วนที่ได้เห็นนั้น พิจารณาให้เป็นหลักไว้ ไม่ต้องบ้ายไป
พิจารณาที่อื่น จะคิดว่าที่นี่เราเห็นแล้ว ที่อื่นยังไม่เห็น ก็ต้องไป
พิจารณาที่อื่นซึ เช่นนี้หาคราวไม่ ถึงแม้จะพิจารณาจนแยกกายออก
มาเป็นส่วนๆ ทุกๆ อาการอันเป็นธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ ได้อย่าง
ละเอียดที่เรียกว่า ปฏิภาคก็ตาม ก็ต้องพิจารณากายที่เราเห็นที่
แรกด้วยอุคหนนิมิตนั้นช้านาญ ที่จะช้านาญได้ก็ต้องพิจารณาข้า
แล้วข้าอีก ณ ที่เดียนั้นเอง เหมือนลวดมณฑะนั้น อันการลวด
มณฑ์เมื่อเราห่องสูตรนี้ได้แล้ว ทั้งเสียไม่เล่าไม่สรดไว้อีก ก็จะลีมเสีย
ไม่สำเร็จประโยชน์อะไรเลย เพราะไม่ทำให้ ช้านาญด้วยความประ-
มากฉันได การพิจารณากายก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อได้อุคหนนิมิตใน
ที่ได้แล้ว ไม่พิจารณาในที่นั้นให้มาก ปล่อยทิ้งเสียด้วยความประมาท
ก็ไม่สำเร็จประโยชน์อะไรอย่างเดียวกัน

การพิจารณากายนี้มีที่อ้างมาก ดังในการนwashทุกวันนี้
เบื้องต้นต้องบอก กรรมฐาน ๕ ก็คือกายนี้เองก่อนอื่นหมด เพราะ
เป็นของลำคัญ ท่านกล่าวไว้ในคัมภีรพระธรรมบททุกทกนิกายว่า

อาจารย์ผู้ไม่ฉลาด ไม่นอกซึ่งการพิจารณา อาจทำลายอุปนิสัยแห่งพระอรหัตของกุลบุตรได้ เพราะฉะนั้นในทุกวันนี้ จึงต้องบอกกรรมฐาน ๕ ก่อน อีกแห่งหนึ่งท่านกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายพระขีดนาสูวะเจ้าทั้งหลาย ชื่อว่าจะไม่ก่ำหนดกาย ในส่วนแห่งโกรธส (ส่วนของร่างกาย) ได้โกรธสหนึ่ง มีได้เลข จึงตัวสแกก กิกษุ ๕๐๐ รูปผู้กกล่าวถึงแห่นั่นว่า บ้านโน้นมีเดินด้ำดินแดงเป็นเด็นนั่นว่า นั่นชื่อว่า พหิทุชา แห่นั่นภายนอก ให้พวงกหันทั้งหลายมาพิจารณา อัชณัด-ติกา แห่นั่นภายนอก ใน กล่าวคือ อัตภาพร่างกายนี้ ให้พิจารณา ไตรตรองให้แนบถูก กระทำ ให้แจ้งแท้ให้ตลอด เมื่อจบการวิสัชนาปัญหานี้กิกษุทั้ง ๕๐๐ รูป กับบรรลุพระอรหัตผล

เหตุนั้นการพิจารณาภายนี้ จึงต้องเป็นของสำคัญ ผู้ที่จะพันทุกข์ทั้งหมดล้วนแต่ต้องพิจารณาภายนี้ทั้งสิ้น จะรวบรวมกำลังให้ญี่ได้ต้องรวบรวมด้วยการพิจารณาภัย แม้พระพุทธเจ้าจะได้ตัวสรุที่แรกก็ทรงพิจารณาลง ลงจะไม่ใช่ภัยอย่างไร? เพราะฉะนั้นมหาสติปัฏฐาน มีภัยานนับสหนาเป็นเด็น จึงชื่อว่าชัยภูมิ เมื่อเราได้รับภูมิคุ้มแล้ว กล่าวคือปฏิบัติตามหลักมหาสติปัฏฐานจนชำนาญแล้ว ก็จะพิจารณาความเป็นจริงตามสภาพแห่งธาตุทั้งหลายด้วยอุบายวิปัสสนาซึ่งจะกล่าวข้างหน้า

๙. อุบายแห่งวิปัสสนา อันเป็นเครื่องถ่ายถอนกิเลส

ธรรมชาติของดีทั้งหลายย่อมเกิดมาแต่ของไม่ดี มีอุปมาตั้ง

ดอกปทุมชาติอันสวยๆ งามๆ ก็เกิดขึ้นมาจากโคลนตามอันเป็นของสกปรก ปฏิกูลนำเกลียด แต่ว่าดอกบัวนั้น เมื่อขึ้นพันโคลนตามแล้ว ย่อมเป็นสิ่งที่สะอาดเป็นที่ทัศกรงของพระราชา คำมาตรฐานอุปราชและเสนาบดี เป็นต้น และดอกบัวนั้นมีได้กลับคืนไปยังโคลนตามนั้น เลย ข้อนี้เปรียบเหมือนพระโดยคำว่าเจ้า ผู้ประพฤติพากเพียร ประโยชน์ด้วยความยาม ย่อมพิจารณาซึ่งสิ่งสกปรกนำเกลียด จิตจึงพันจากสิ่งสกปรกนำเกลียดได้

สิ่งสกปรกนำเกลียดนั้นก็คือ ตัวเรานี้เอง ร่างกายนี้เป็นที่ประชุมแห่งของโสโคร ก็อุจจาระ ปัสสาวะ (มูตร ถูก) ทั้งปวง สิ่งที่ออกจากการขับถ่าย เส้นเล็บ พิณ หนัง เป็นต้น ก็เรียกว่าซึ่งทั้งหมด เช่น ขี้หัว ขี้เล็บ ขี้พิณ เป็นต้น เมื่อสิ่งเหล่านี้ร่วงหล่นลงสู่อาหารมีแกงกับเป็นต้น ก็รังเกียจ ต้องเททิ้ง กินไม่ได้ และร่างกายนี้ต้องชำระล้างให้สะอาด ให้ก็ไม่ได้ ของทั้งปวงมีผ้าแพรเครื่องใช้ต่างๆ เมื่อยุ่นออกกาบของเราก็เป็นของสะอาดน่าดู แต่เมื่อมาถึงกายนี้แล้วก็กลายเป็นของสกปรกไป เมื่อปล่อยไว้นานๆ เข้าไม่ซักฟอก ก็จะเข้าใกล้คราไม่ได้เลย เพราะเห็นน้ำสาบ ดังนี้จึงได้ความว่าร่างกายของเรานี้เป็น เรือนมูตร (ปัสสาวะ) เรือนถูก (อุจจาระ) เป็นอสุกะของไม่งาม ปฏิกูลนำเกลียด เมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็เป็นถึงปานนี้ เมื่อชีวิตหายไม่แล้วยิ่งจะสกปรก หาอะไรเปรียบเทียบมิได้เลย

พระฉะนันพระโดยคำว่าเจ้าทั้งหลาย จึงมาพิจารณาร่าง-

ก้ายอันนี้ให้ข้านิชานาญด้วย โยนิโสมนสิกการ (การพิจารณาโดยแบบ cavity) ตั้งแต่ต้นมาที่เดียว คือขณะเมื่อยังเห็นไม่ทันชัดเจน ก็พิจารณาส่วนใดส่วนหนึ่งแห่งก้ายอันเป็นที่สายแแห่งจริต จนกระทั้งปรากฏเป็นอุคหนินิต คือปรากฏส่วนแห่งร่ายกายส่วนใดส่วนหนึ่งแล้วก็กำหนดส่วนนั้นให้มาก เจริญให้มาก ทำให้มาก การเจริญทำให้มากนั้นเพียงทราบอย่างนี้ ชาวนาเข้าทำงานเขาก็ทำที่แผ่นดิน ใจที่แผ่นดินค่าลงไปในชีดิน ปิดอไปเขาก็ทำที่ชีดินนั้นเอง เขาไม่ได้ทำในอากาศกลางหัว คงทำแต่ที่ดินแห่งเดียว ข้าวเขาก็ได้เต็มยุ่ง เดิมฉางเอง เมื่อทำให้มากในที่ดินนั้นแล้ว ไม่ต้องร้องเรียกว่า ข้าวเอ่ยข้าว จงมาเต็มยุ่งเน้อ ข้าวจะหลังให้ลามาเอง และจะห้ามว่า ข้าวเอ่ยข้าว จงอย่ามาเต็มยุ่งเดิมฉางเราเน้อ ถ้าทำงานในที่ดินนั้นเองจนสำเร็จแล้ว ข้าวก็มาเต็มยุ่งเต็มฉาง โดยไม่ต้องสงสัยเลย อันใดก็ตี พระโยคาวรเจ้า กัณนั้น คงพิจารณาภายในที่เคยพิจารณาอันถูกนิสัย หรือที่ปรากฏมาให้เห็นครั้งแรก อย่าละทิ้งเลย เป็นอันขาด การทำให้มากนั้น มิใช่หมายแต่การเดินจงกรมเท่านั้น ให้มีสติ หรือพิจารณาในที่ทุกสถานในการลุกเมื่อ ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ก็ให้มีสติรอบคอบในการลอยู่เสมอ จึงจะเชื่อว่าทำให้มาก เมื่อพิจารณาในร่างกายนั้นจนชัดเจนแล้ว ให้พิจารณาแบ่งส่วนแยกส่วนออกเป็นส่วนๆ ตามโยนิโสมนสิกการของตน กระจายออกเป็นราชดิน ราชบุน្ញ ราชบุล ราชไไฟ และพิจารณาให้เห็นไปตามนั้นจริงๆ อุนาบดอนนี้คามแต่ตนจะไคร์ครัวญ้ออกอุนาบดตามที่ถูกจริต-นิสัยของตน แต่อย่าละทิ้งหลักเดิมที่ตนได้รู้ครั้งแรกนั้นเทียบ

พระไอยาวัชรเจ้าเมื่อพิจารณา ในที่นี้พึงเจริญให้มาก ทำให้มาก อวยพิจารณาครั้งเดียวแล้วปล่อยทิ้งดังครั้งเดือนตั้งเดือน ให้พิจารณาถ้าก้าวเข้าไปถูกอย้ออกมาเป็นอนุโภมปภิโภม คือ เข้าไปในส่วนในจิต แล้วถูกอย้ออกมาพิจารณาภายใน อย่าพิจารณาภายในอย่างเดียว หรือส่วนที่จิตแต่อย่างเดียว พระไอยาวัชรเจ้าพิจารณาอย่างนี้ช้านานญ แล้ว หรือช้านานญอย่างยิ่งแล้วควรนานี้แลเป็นส่วนที่จะเป็นเอง คือ จิตย่อมจะรวมใหญ่ เมื่อร่วมพันลัง บ่อมปรากว่าทุกสิ่งรวมลงเป็นอันเดียวกัน คือหมดทั้งโลกย่อมเป็นชาติทั้งสิ้น นิมิตจะปรากว่าขึ้นพร้อมกัน ว่าโลกนี้รวมเหมือนหัวกลอง เพราะมีสภาพเป็นอันเดียว กันไม่ร้าบป่าไม้ ภูเขา มนุษย์ สัตว์ แม้ที่สุดด้วยของเราก็ต้องล้มรวม เป็นที่สุดอย่างเดียวกัน พร้อมกับ ญาณสมปัญญา คือรู้ขึ้นมาพร้อมกันในที่นี้ ตัดความสนใจที่ในใจได้เลย จึงชื่อว่า ยถาภูตญาณทัสน-วิปัสสนา คือ ทั้งเห็นทั้งรู้ ความความเป็นจริง ขันนี้เป็นเบื้องต้นในอันที่จะดำเนินต่อไปไม่ใช่ที่สุด อันพระไอยาวัชรเจ้าจะพึงเจริญให้มาก ทำให้มากจึงจะเป็นไปเพื่อความรู้ยังอีกจนรอบ จนช้านานญ เห็นแจ้งชัดว่าสังขารความปรุงแต่งอันเป็นความสมดิ่ว่าโน่นเป็นของของเรา ในนั้นเป็นเรา เป็นความไม่เที่ยง อาศัยอุปทานความยึดถือ จึงเป็นทุกข์ก็แลชาติทั้งหลายเข้าหากมีหากเป็นอยู่อย่างนี้ดังแต่ไหนแต่ไรมาเกิด แก่ เจ็บ ตาย เกิดขึ้นเสื่อมไปอยู่อย่างนี้มีมา ก่อนเราเกิด ดังแต่เด็กคำบรรพ์ก็เป็นอยู่อย่างนี้อาศัยอาการของจิตของขันธ์ ๕ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไปปรุงแต่ง สำคัญมั่นหมายทุกภพทุกชาติ นับเป็นอเนกชาติเหลือประมาณมาจนถึงปัจจุบันชาติ จึงทำให้จิตหลงอยู่ตามสมมติ ไม่ใช่สมมติมาติดเราเรา เพราะ

ธรรมชาติทั้งหลายทั้งหมดในโลกนี้จะเป็นของมีวิญญาณหรือไม่ก็ตาม เมื่อว่าตามความจริงแล้ว เขาหากมีหากเป็น เกิดขึ้นเสื่อมไป มีอยู่ อายุยืนนั้นที่เดียว โดยไม่ต้องสับเปลี่ยนรู้ขึ้นว่า บุพเพสุ อนันสุ- สุเดสุ ธรรมเมสุ ธรรมดาเหล่านี้หากมีมาแต่ก่อน ถึงว่าจะไม่ได้ยินได้ พังมาจากคราบมีอย่างนั้นที่เดียว จะนั้นความข้อนี้พระพุทธเจ้าจึงทรง ปฏิญาณพระองค์ว่า เราไม่ได้พังมาแต่คราว มีได้เรียนมาแต่คราลย เผร��ของเหล่านี้มีอยู่ มีมาแต่ก่อนพระองค์ ดังนี้ได้ความว่าธรรมดา ราดุทั้งหลายย้อมเป็นย้อมมีอยู่อย่างนั้น อาศัยอาการของจิตเข้าไป ยึดถือเอาสิ่งทั้งปวงเหล่านั้นมาหลายภพหลายชาติ จึงเป็นเหตุให้ เป็นไปตามสมมตินั้นเป็นเหตุให้อันสัญครอบงำจิตจนหลงเชื่อไปตาม จึงเป็นเหตุให้ก่อภพก่อชาติด้วยอาการของจิตเข้าไปยึด

ฉะนั้นพระไบความเจ้าจึงมาพิจารณาโดยแบบคายลงไป ตามสภาพว่า สพุทา สุขารา อนิจจา สพุเพ สุขารา ทุกษา สัง- ขารความเข้าไปปรุ่งแต่ง คืออาการของจิตนั้นแล ไม่เที่ยง สัตว์โลก เขาหากมีอยู่เป็นอยู่อย่างนั้น ให้พิจารณาโดย อริยสัจธรรมทั้ง ๔ เป็นเครื่องแก้อาการของจิตให้เห็นแนแท้ลงไปว่า ด้วยอาการของจิตนี้ เอง มันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เพราะเหตุที่ไม่เห็น ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ จึง หลงตามสังขาร เมื่อเห็นจริงลงไปแล้วก็เป็นเครื่องแก้อาการของจิต จึงปรากฏขึ้นว่า สุขารา สุสัตตา นตุติ สังขารทั้งหลายที่เที่ยงแก่ ไม่มี สังขารเป็นอาการของจิตต่างหาก เปรียบเหมือนพยับแตด ส่วนสัตว์เขา ก็อยู่ประจำโลกแต่ไหนแต่ไรมาก เมื่อรู้โดยเงื่อน ๒ ประ- การ คือ รู้ว่าสัตว์ก็มีอยู่อย่างนั้น สังขารก็เป็นอาการของจิต เข้าไป

สมมติเขากำหนด รูปแบบ จิตดังอยู่เดิม "ไม่มีอาการเป็นผู้หลุดพ้นได้ ความว่า ธรรมชาติหรือธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตน จะใช่ตนอย่างไร ของ เขาหากเกิดมีอย่างนั้น ท่านจึงว่า สพุเพ ธรรมมา อนดุต ธรรมทั้ง หลายไม่ใช่ตน ให้พระโดยควรเจ้าพึงพิจารณาให้เห็นแจ้งประจำชัย ตามนี้ จนทำให้รวมพืบลงไป ให้เห็นจริงแจ้งขัดตามนั้น โดย ปัจ- จักขสิทธิ พร้อมกับ ญาณสัมปุญ ปรากวขึ้นมาพร้อมกัน จึงซื่อ ว่า กฎฐานคำมินิวัปสสนา ทำในที่นี้จนชำนาญเห็นจริงแจ้งประจำชัย พร้อมกับการรวมใหญ่และญาณสัมปุญ รวมทวนกระแซก้อนบุสัย สมมติเป็นวิมุตติ หรือรวมลง รูปจิตอันเป็นอยู่มีอยู่อย่างนั้นจน แจ้งประจำชัยในที่นั้นด้วยญาณสัมปุญว่าขึ้นมา ชาติ ญาณ โนติ ดังนี้ ที่นี่ไม่ใช่สมมติ "ไม่ใช่องแต่งเอาเดาเอง "ไม่ใช่องอันบุคคล พึงประถนาเอาได้ เป็นของที่เกิดเอง เป็นของ รู้เอง โดยส่วนเดียว ทำนั้น เพราะด้วยการปฏิบัติอันเข้มแข็งไม่หักโหมพิจารณาโดย แบบคายด้วยตนเอง จึงจะเป็นขึ้นมาเอง

ท่านเปรียบเหมือนต้นไม้ต่างๆ มีต้นข้าวเป็นต้น เมื่อบา รุงรักษាតันมันให้ดีแล้ว ผลคือร่วงข้าว "ไม่ใช่สิ่งอันบุคคลพึงประถ นาเอาเลย เป็นขึ้นมาเอง ถ้าแล็บุคคลมาประถนาเอาแต่ร่วงข้าว แต่หาได้รักษาต้นข้าวไม่ เป็นผู้เกียจคร้าน จะประถนาจนวันตาย ร่วงข้าวก็จะไม่มีขึ้นมาให้เลย ฉันใด วิมุตติธรรมก็จันนั้นแล ไม่ใช่ สิ่งอันบุคคลจะพึงประถนาเอาได้ คนผู้ประถนาวิมุตติธรรม แท่ ปฏิบัติไม่ถูกหรือไม่ปฏิบัติ มัวเกียจคร้านจนด้วย จะประสนวิมุตติ ธรรมไม่ได้เลย ด้วยประการจะนี้

๑๐. จิตเดิมเป็นธรรมชาติใสสว่าง แต่มีความไป เพราอุปกิเลส

ปกสุสรมิท กิกชุเว จิตต์ ตฤณโข อคันธุเกหิ อุปกุกิเล
เสหิ อุปกุกิลิกธ์ กิกชุทั้งหลาย ใจนี้เลื่อมประภัสสรแจ้งสว่างมา
เดิม แต่อាមัยอุปกิเลสเครื่องเทวะหมองเป็นอคันธุกะสัญจารมา
ปกคลุมหุ้มห่อ จึงทำให้จิตมิส่องแสงสว่างได้ ท่านเปรียบไว้ใน
บทกลอนหนึ่งว่า ไม้สะงกหกพันง่า (กิ่ง) กะป้อมก้าขึ้นเมื่อข้อย
กะป้อมน้อยขึ้นเมื่อพัน ครั้นตัวมาบ้ทันขึ้นนำคู่มือๆ โดยอธิบายว่า
คำว่าไม้สะงก ๖,๐๐๐ จันนัน เมื่อตัดศูนย์ ๓ ศูนย์ ออกเสียเหลือแต่ ๖
คงได้ความว่า ทวารหั้ง ๖ เป็นที่มาแห่งกะป้อมก้า คือของปลอม ไม่
ใช่ของจริง กิเลสหั้งหลายไม่ใช่ของจริง เป็นสิ่งสัญจารเข้ามาในทวาร
หั้ง ๖ นับร้อยนับพัน มิใช่แต่เท่านั้น กิเลสหั้งหลายที่บังไม่เกิดขึ้นก็
จะมีทวีปิ่งๆ ขึ้น ทุกๆ วัน ในเมื่อไม่แสวงหาทางแก้ ธรรมชาติของ
จิต เป็นของผ่องใสยิ่งกว่าอะไรหั้งหมด แต่อាមัยของปลอม กล่าวคือ
อุปกิเลสที่สัญจารเข้ามาปกคลุมจึงทำให้หมดรักมี ดุจพระอาทิตย์เมื่อ
เมฆบดบัง ฉะนั้น อย่าพึงเข้าใจว่าพระอาทิตย์เข้าไปทางเมฆ เมฆ
ไม่สามารถบดบังพระอาทิตย์ได้ทางหาก

ฉะนั้นผู้บำเพ็ญเพียรหั้งหลายเมื่อรู้โดยปริยายนี้แล้ว พึง
กำจัดของปลอมด้วยการพิจารณาโดยแบบถาย ตามที่อธิบายแล้วใน
อนามัยแห่งวิปสนาข้อ ๔ นั้นเดิด เมื่อกำจัดให้ถึงขั้นธูติจิต (จิต
ดั้งเดิมที่มีความบริสุทธิ์) แล้วซึ่ขอว่าย่อมทำลายของปลอมได้หมดสิ้น

หรือว่าของปลอมย้อมเข้าไปไม่ถึงอีกจิต เพาะสะพานเชื่อมต่อถูกทำลายขาดสะบันลงแล้ว แม้ยังต้องเกี่ยวข้องกับการมั่นคงโลกอยู่ ก็ย้อมเป็นดุจหนักกลึงบนใบบัวจะนั่น

๑๑. การทราบดูของผู้นำเพื่อเพียรต้องให้พอเหมาะสมกับอุปนิสัย

นายสารทิญญ์ฝึกมามีชื่อเลียงคนหนึ่ง มาเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลตามถึงวิธีธรรมานเวไนย พระองค์ทรงย้อนถามนายสารทิญญ์ก่อนถึงการทราบม้า เขาทูลว่า ม้ามี ๔ ชนิด คือ

๑. ทราบง่าย
๒. ทราบอย่างกลาง
๓. ทราบยากแท้
๔. ทราบไม่ได้เลย ต้องข่าเสีย

พระองค์จึงตรัสว่า เราเก่งเมื่อนกัน

๑. ผู้ทราบง่าย คือผู้ปฏิบัติทำจิตรวมง่าย ก็ให้กินอาหารเพียงพอเพื่อบำรุงร่างกาย

๒. ผู้ทราบอย่างกลาง คือผู้ปฏิบัติทำจิตไม่ค่อยจะลง ก็ให้กินอาหารແต่น้อย อย่าให้มาก

๓. ทราบยากแท้ คือผู้ปฏิบัติทำจิตลงยากแท้ ไม่ต้องให้กินอาหารเลย แต่ต้องเป็น อุดดมญู รู้กำลังของตนว่าจะทนทานได้เพียงไร แค่ไหน

๔. กรรมไม่ได้เลย ต้องผ่าเสีย คือผู้ปฏิบัติทำจิตไม่ได้เป็นบทปรมะ พระองค์ทรงชักสะพานเสีย กล่าวคือไม่ทรงสั่งสอน อุปมาเหมือนม้าทึ้งเสียฉะนั้น

๑๒. มูลติกสูตร

ติก แปลว่า ๓ มูล แปลว่า เค้ามูล รวมความว่าสิ่งซึ่งเป็น รากเหง้าเค้ามูลอย่างละ ๓ คือ ราคะ โภสະ โมหะ กีสาระ เรียกว่า อกุศลमูล ดันหา กีมีสาระ คือ การดันหา ภาดันหา วิภาดันหา โอมะและอาสวะก็มีอย่างละสาระ คือ ภามะ ภะ อาวิชา ถ้าบุคคล มาเป็นไปกับด้วยสาระเช่นนี้ ติปริวตติ ก็ต้องเวียนไปเป็น ๓ ๓ ก็ ต้องเป็นโลก ๓ คือ การโลก รูปโลก อรูปโลก อยู่อย่างนั้นแล เพราะ ๓ นั้นเป็นเค้ามูลโลก ๓ เครื่องแก้กมี ๓ คือ ศีล สมาริ ปัญญา เมื่อบุคคลดำเนินตาม ศีล สมาริ ปัญญา อันเป็นเครื่องแก้ ก็ติปริวตติ ก็ ไม่ต้องเวียนไปเป็น ๓ ๓ ก็ไม่เป็นโลก ๓ ซึ่งว่าพ้นจากโลก ๓ และ

๑๓. วิสุทธิเทวานั้น เป็นสันดบุคคลแท้

อคุปุป สพุทธมเมธุ เกญยุย ธมมชา ป่าเวสุวนุโต บุคคลผู้มีจิต ไม่กำเริบในกิเลสทั้งปวง รู้ธรรมทั้งหลายทั้งที่เป็นพหิทธาธรรม ทั้ง ที่เป็นอัชฌัติธรรม สนุโต จึงเป็นผู้สูงบรรลัย สันดบุคคลเช่นนี้ และที่จะบริบูรณ์ด้วยหิริโอตตปติ มีธรรมบริสุทธิ์สะอาด มีใจมั่นคง เป็นสันดบุรุษ ทรงเทวธรรมตามความในพระคາถาฯ หิริโอตตปติ- สมบุนนา สุกุกธรรมสมaritha สนุโต สปุปุริสา โลเก เทวธรรมมadi

วุจเจ อุปัตติเทวा เป็นผู้พรังพร้อมด้วยกามคุณ วุ่นวายอยู่ด้วย กิเลส เหตุไนนิจจะเป็นสันตบุคคลได้

ความในพระคากานี้ย่อมต้อง หมายถึง วิสุทธิเทวा คือ พระอรหันต์แน่นอน ท่านผู้เช่นนี้เป็นสันตบุคคลแท้ สมควรจะเป็น ผู้บาริบูรณ์ด้วย หรืออุดตปปะ และสุกบรรลุ คือ ความบริสุทธิ์แท้จริง

๑๕. อกิริยาเป็นที่สุดโลกสุดสมดิบัญญัติ

สุจานំ จตุโร ปทา ชีณาสา ชิตมนุโต เต โลเก ปรินพุ-
พุตา สัจธรรมทั้ง ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรค มรรค ยังเป็นกิริยา
เพาะแต่ละสัจจะๆ ย่อมมีอาการต้องทำ คือ ทุกข์ ต้องกำหนดรู้
สมุทัย ต้องละ นิโรค ต้องทำให้แจ้ง มรรค ต้องเจริญให้มาก ดังนี้
ล้วนเป็นอาการที่จะต้องทำทั้งหมด ถ้าเป็นอาการที่จะต้องทำ ก็ต้อง
เป็นกิริยา เพาะเหตุนั้นจึงรวมความได้ว่า สัจจะทั้ง ๔ เป็นกิริยา จึง
สมกับบทคากาข้างต้นนั้น ความว่าสัจจะทั้ง ๔ เป็นเหต้า หรือเป็น
เครื่องเหยียบก้าวขึ้นไป หรือก้าวขึ้นไป « พากจึงจะเสร็จกิจ ต่อ
จากนั้นไปจึงเรียกว่า อกิริยา

อุปมาดังเบียนเลข ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๐ แล้วลบ ๑-๙
ทิ้งเสียเหลือแต่ ๐ (ศูนย์) ไม่เบียนอีกต่อไป คงอ่านว่า ศูนย์ แต่ไม่มี
ค่าอะไรเลย จะนำไปบวกกลบคุณหารกับเลขจำนวนใดๆ ไม่ได้ทั้งสิ้น

แต่จะปฏิเสธว่าไม่มีทางได้ไม่ เพราะปรากฏอยู่ว่า。(ศูนย์) นี่แหล่คือปัญญาสรอรอน เพราะทำลายกิริยา คือ ความสมมติ หรือว่าลบสมมติลงเสียจนหมดสิ้น ไม่เข้าไปยึดถือสมมติทั้งหลาย คำว่า ลบคือทำลายกิริยา กล่าวคือความสมมติ มีปัญหาสอดซึ่นมาว่า เมื่อทำลายสมมติหมดแล้วจะไปอยู่ที่ไหน? แก้ว่า "ไปอยู่ในที่ไม่สมมติ คือ อภิริยา นั้นเอง เนื้อความตอนนี้เป็นคำอธิบายตามอาการของความจริงซึ่งประจักษ์แก่ผู้ปฏิบัติโดยเฉพาะ อันผู้ไม่ปฏิบัติหาอาจรู้ได้ไม่ ต่อเมื่อไรฟังแล้วทำตามจนรู้เอง เห็นเอง นั้นแหล่จะจึงจะเข้าใจได้

ความแห่ง ๒ บทคากาต่อไปว่า พระขົณา挲ะเจ้าทั้งหลายดับโลกสามรุ่งโรจน์อยู่ คือทำการพิจารณาและบำเพ็ญเพียรเป็นภาวนารุ่งโรจน์ คือทำให้มาก เจริญให้มาก จนจิตมีกำลังสามารถพิจารณาสมมติทั้งหลายทำลายสมมติทั้งหลายลงไปได้จนเป็นอภิริยา ก็ยอมพันโลกสามได้ การดับโลกสามนั้น ท่านขົณา挲ะเจ้าทั้งหลาย มิได้เหาะชื่นไปในโลก รูปโลก อรูปโลกเลยก็เดียว คงอยู่กับที่นั้นเอง แม้พระบรมศาสดาของเราก็เช่นเดียวกัน พระองค์ประทับนั่งอยู่ ณ รัมไม้โพธิ์พุทกษ์แห่งเดียว เมื่อจะดับโลกสาม ก็มิได้เหาะชื่นไปในโลกสาม คงดับอยู่ที่จิต ที่จิตนั้นเองเป็นโลกสาม จะนั่นท่านผู้ต้องการดับโลกสามแล้วพึงดับที่จิตของตน ๆ จึงทำลายกิริยาคือดับสมมติหมดสิ้นจากจิต บังเหลือแต่อกิริยา เป็นอธิบัติ วิธิธรรม อันไม่รู้จักด้วยฉะนี้แล

๑๕. สัตตดาวาส ๙

เทวานิพัท มนุษย์โลก อนายโลก จัดเป็นกามโลกที่อยู่อาศัยของสัตว์ ผู้สภาพนัม รวมเป็น ๑ รูปโลกที่อยู่อาศัยของสัตว์ผู้สำเร็จรูปนามมี ๔ อรูปโลกที่อยู่อาศัยของสัตว์ ผู้สำเร็จรูปนามมี ๔ รวมทั้งลิน เป็น ๘ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ ผู้มารู้เท่าสัตตดาวาส ๙ กล่าวคือ พระขືนาສະຈັກทั้งหลาย ย่อมจากที่อยู่ของสัตว์ไม่ต้องอยู่ในที่ ๘ แห่งนี้แล ปรากฏในสามเณรปัญหาข้อสุดท้ายว่า ทส นาม กີ อะໄรชื่อว่า ๑๐ แก้วว่า ทสองุเชหิ สมนุหາดໂຕ พระขືนาສະຈັกผู้ประกอบด้วยองค์ ๑๐ ย่อมพ้นจากสัตตดาวาส ๙ ความข้อนี้คงเปรียบได้กับการเขียนเลข ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๐ นั้นเอง ๑ ถึง ๙ เป็นจำนวนหนึ่งได้ อ่านได้ บวกกลบคูณหารได้ ส่วนเลขกີคือ เลข ๑ กับ ๐ (ศูนย์) เมื่อลบเลข ๑ ออกเสีย เพราะซ้ำกัน กີเหลือแต่ ๐ (ศูนย์) เราจะเอา ๐ (ศูนย์) ไปบวกกลบคูณหารกับเลขจำนวนใดๆ กີไม่ทำให้เลขจำนวนนั้นมีค่าสูงขึ้น และ ๐ (ศูนย์) นີ້เมื่อยังโดยลำพังกີไม่มีค่าอะไรมาก แต่จะว่าไม่มีกີไม่ได้ เพราะเป็นสิ่งปรากฏอยู่

ความเปรียบนี้จันได จิตใจกີนั้นเป็นธรรมชาติ มีลักษณะเหมือน ๐ (ศูนย์) เมื่อนำไปต่อเข้ากับเลขตัวใด ย่อมทำให้เลขตัวนั้นเพิ่มค่าขึ้นอีกมาก เช่นเลข ๑ เมื่อเอาศูนย์ต่อเข้า กີกลายเป็น ๑๐ (สิบ) จิตใจนີ້กີเหมือนกัน เมื่อต่อเข้ากับสิ่งทั้งหลายกີกลายเป็นของวิจิตรพิสดารมากมายขึ้นทันที แต่เมื่อได้รับการฝึกฝนอบรมจนคลาตรอบรู้สรรพสิ่งธรรม (ธรรมที่ควรรู้ทั้งหมด) แล้ว ย่อมกลับ

คืนสู่สภាព ° (ศุนย์) คือ ว่าง โปรด พ้นจากการนับการอ่านแล้ว
มิได้อยู่ในที่ ° แห่งอันเป็นที่อยู่ของสัตว์ แต่อยู่ในที่หมวดสมมติ-
บัญญัติคือสภាព ° (ศุนย์) หรืออกริยา ดังกล่าวในข้อ ๑๔ นั้นเอง

๑๖. ความสำคัญของปฐมเทศนา มัชณิมเทศนา และปัจฉิมเทศนา

พระธรรมเทศนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าใน ๓ ก้าล
มีความสำคัญยิ่ง อันพุทธบริษัท ควรสนใจพิจารณาเป็นพิเศษ คือ

ก. ปฐมโพธิกาล ได้ทรงแสดงธรรมแก่พระปัญจวัคคีย ที่
ปาอิสิปต์ในฤกษ์ทรายวัน เมืองพาราณสี เป็นครั้งแรก เป็นปฐมเทศนา
เรียกว่า ธธรรมจักร เป็นองค์ตัน ทรงยกส่วนสุด ๒ อย่างอันบรรพชิดไม่
ควรเสพขึ้นแสดงว่า เทวเม กิกขเว อนุดา ปพุพชิตน เสว-
ตพุพา กิกขุหงหลาย ส่วนที่สุด ๒ อย่างอันบรรพชิดไม่พึงเสพ คือ
การแสดงสุขลิกลา และอัตตกิลมถ おりนายว่า การแสดงสุขลิกลากเป็นส่วน
แห่งความรัก อัตตกิลมถ เป็นส่วนแห่งความชัง ทั้ง ๒ ส่วนนี้เป็น
ตัวสมุทัย เมื่อผู้บำเพ็ญดับธรรมหงหลายโดยอยู่ชั่งส่วนหัง ๒ นี้ซึ่ง
วายังไม่เข้าทางกลาง เพราะเมื่อบาเพ็ญเพียรพยายามทำสมาริ
จิตสงบสบายนี้เต็มที่ก็ได้ ครั้นเมื่อจิตนีกคิดให้ฟังช้าน ร้าคาญ
เสียใจ ความดีใจ นั้นแลกคือการแสดงสุขลิกลาก ความเสียใจ นั้นแลกคืออัตต-
กิลมถ ความดีใจก็เป็นราคะ ความเสียใจก็เป็นโทสะ ความไม่รู้เท่า
ในราคะ โทสะทั้ง ๒ นี้เป็นไม่มะ

ฉะนั้นผู้ที่พยายามประกอบความเพียร ในเบื้องแรกก็ต้องกระทำส่วนสุดทั้ง ๒ นั้นแลกก่อน ถ้าเมื่อกระทำส่วน ๒ นั้นอยู่ชื่อว่าผิดอยู่ แต่เป็นธรรมดาก็แท้ที่เดียวต้องผิดเสียก่อนจึงถูก แม้พระบรมศาสดาแต่ก่อนนั้นพระองค์ก็ผิดมาเต็มที่เหมือนกัน แม้พระอัครสาวกทั้ง ๒ ก็เข้าเป็นมิจฉาทิฐิมาก่อนแล้วทั้งสิ้น แม้สาวกทั้งหลายเหล่านี้ๆ ก็ล้วนแต่ผิดมาแล้วทั้งนั้น ต่อเมื่อพระองค์มาดำเนินทางกลาง ทำจิตอยู่ภายใต้ร่มโพธิพุทกช์ ได้ญาณ ๒ ใน ๒ ยามเบื้องต้น ในราตรี ได้ญาณที่ ๓ กล่าวคืออาสวักขยญาณในยามไกลรุ่ง จึงได้ถูกทางกลางอันแท้จริง ทำจิตของพระองค์ให้พ้นจากความผิด กล่าวคือส่วนทั้ง ๒ นั้น พ้นจากสมมติโคลา สมมติชาดิ สมมติวาส สมมติวงศ์ และสมมติประเพณี ถึงความเป็นอริยโคลา อริยชาดิ อริยวาส อริยวงศ์ และอริยประเพณี ส่วนอริยสาวกทั้งหลายนั้นเล่า ก็มารู้ตามพระองค์ ทำให้ถูกอาสวักขยญาณพ้นจากความผิดตามพระองค์ไป ส่วนเราผู้ปฏิบัติอยู่ในระยะแรกๆ ก็ต้องผิดเป็นธรรมดा แต่เมื่อผิดก็ต้องรู้เท่าแล้วทำให้ถูก เมื่อยังมีใจเสียใจในการบำเพ็ญอยู่ก็ถูกอยู่ในโลกธรรม เมื่อถูกอยู่ในโลกธรรม จึงเป็นผู้หัวน้ำให้เพาะความดีใจ เสียใจ นั้นแหล่ชื่อว่าความหัวน้ำ-หัวไปมา อุปปุปุโน โข เม โลกธรรมจะเกิดที่ไหนเกิดที่เรา โลกธรรม มี ๔ นารคเครื่องแก้ก้มี ๔ มรรค ๔ เป็นเครื่องแก้โลกธรรม ๔

ฉะนั้นพระองค์จึงทรงแสดงมัชฌิมาปฏิบatha แก้ส่วน ๒ เมื่อแก้ส่วน ๒ ได้แล้วก็เข้าสู่อริยมรรคตัดกระแสงโลก ทำใจให้เป็น ชาโค ปฏินิสุ ศคูโค มุตติ อนาลโย (สละสลดตัดขาดวางแผนใจหายห่วง)

รวมความว่า เมื่อส่วน ๒ ยังมีอยู่ในใจผู้ใดแล้ว ผู้นั้นก็ยังไม่ถูกทาง เมื่อผู้มีใจพันจากส่วนทั้ง ๒ แล้ว ก็ไม่หัวนี้ให้ หมดธุลี เกษมจาก โ出行 จึงว่าเนื้อความแห่งธรรมจักรสำคัญมาก พระองค์แสดงธรรม จักรนี้ ยังโลกธาตุให้หัวนี้ให้ จะไม่หัวนี้ให้อย่างไร เพราะมีใจ ความสำคัญอย่างนี้ โลกธาตุก็มิใช่อะไรอื่น คือ ด้วยเรานี้เอง ด้วยเราก็ คือธาตุของโลก หัวนี้ให้เพราะเห็นในของที่ไม่เคยเห็น เพราะ จิตพันจากส่วน ๒ ธาตุของโลก จึงหัวนี้ให้ หัวนี้ให้เพราะจะไม่ มา ก่อธาตุของโลกอีกเลย

ข. มัชณิมาโพธิการ ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ ใน ชุมนุมพระอรหันต์ ๑,๖๕๐ รูป ณ พระราชอุทยานเวพุ่วนกลันทก- นิวปสถานกรุงราชคฤห์ ใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า อธิจดุเต จ อา- โยโโค เอต พุทธานสาสน พึงเป็นผู้ทำจิตให้ยิ่ง โดยความนี้อธิบายได้ ว่าการที่จะทำจิตให้ยิ่งได้ต้องเป็นผู้สั่งบรรจับ อิจชาโลกสมานปุ่นใน สมโน ก กวิสุสติ เมื่อประกอบด้วยความอetyากดันวนโลกหลงอยู่ แล้วจักเป็นผู้สั่งบรรจับได้อย่างไร ต้องเป็นผู้ปฏิบัติ คือปฏิบัติพระ- วินัยเป็นเบื้องต้น และเจริญกรรมฐาน ตั้งดันการจงกรม นั่งสมาธิ ทำให้มาก เจริญให้มาก

ในการพิจารณาบทปัญญา ภิกษุนับสูบน้ำสติปัญญา เป็นเบื้องแรก พึงพิจารณาส่วนแห่งร่างกายโดยอาการแห่งบริกรรม ส่วนะ คือพิจารณา โดยอาการคาดคะเนว่าส่วนนั้นเป็นอย่างนั้น ด้วยการมีสติสัมปชัญญะไปเสียก่อน เพราะเมื่อพิจารณาเช่นนี้ ใจไม่ ห่างจากกาย ทำให้รวมง่าย เมื่อทำให้มากในบริกรรมส่วนะแล้ว

จักเกิดขึ้นซึ่งอุคหนินิตให้ช้านาญในที่นั้นจนเป็นปฏิภาคช้านาญในปฏิภาค โดยยิ่งแล้วจักเป็นวิปัสสนา เจริญวิปัสสนาจนเป็นวิปัสสนาอย่างอุกฤษฎ์ ทำจิตเข้าถึงรู้ดีกุตต์ ดังกล่าวแล้วในอุบາຍแห่งวิปัสสนา ชื่อว่าปฏิบัติ

เมื่อปฏิบัติแล้ว โมกุช จึงจะข้ามพัน เพราจะอาศัยข้อปฏิบัติ อันตนทำเต็มที่แล้วจึงข้ามพัน คือ พันจากโลกเชื่อว่าโลกธรรมเข้ม จึงเกณฑ์จากโยคะ (เครื่องร้อน) จะนั้นเนื้อความในมัชณิมเทคนาจึงสำคัญ เพราจะเลิ่งถึงวิมุตติธรรม ด้วยประการจะนี้แล

ค. ปัจฉิมโพธิกาล ทรงแสดงปัจฉิมเทคนาในที่ชุมนุมพระอริยสาวก ณ พระราชนิทรรศน์สากลวันของมัลลกษัตริย์กรุงกุสินารา ในเวลาจวนจะปรินิพพานว่า หนุกหานิ อามหุตยา米 โว กิกุชิ ปฏิเทกายามิ โว กิกุชิ เขาวายธรรมมา สุขารา อปุปมาเทน สมป่าเทก เรบากหานทั้งหลายว่า จงเป็นผู้ไม่ประมาท พิจารณาสังหารที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไป เมื่อท่านทั้งหลายพิจารณาเช่นนั้นจักเป็นผู้แหงตลอดพระองค์ตัวสพระธรรมเทคนาเพียงเท่านี้ก็ปิดพระโอษฐ์มิได้ตัวส อะไรต่ออะไรอีกเลย จึงเรียกว่า ปัจฉิมเทคนา

อธิบายความต่อไปว่า สังหารมันเกิดขึ้นที่ไหน มันอยู่ที่ไหน อะไรเป็นสังหาร สังหารมันก็เกิดขึ้นที่ใจของเราเอง เป็นอาการของจิต พาให้เกิดขึ้นซึ่งสมมติทั้งหลาย สังหารนี้แล เป็นตัวการสมมติ นัญญาดั้งหลายในโลก ความจริงของในโลกทั้งหลาย หรือธรรมชาตุ ทั้งหลายเข้าเป็นอยู่อย่างนั้น แผ่นดิน ดันไม้ ภูเขา พื้น เน้าไม้

ได้ว่าเข้าเป็นอะไรเลย ตลอดจนตัวตน มนุษย์ก็เป็นธาตุของโลก เข้าไม่ได้ว่าเป็นนั้นเป็นนี่เลย เจ้าสังฆารด้วยการนี้เข้าไปปรุ่งแต่งว่าเข้าเป็นนั้นเป็นนี่จนหลงกันว่าเป็นจริง ถือเอาว่าเป็นเรา เป็นของเรา เสียสิ้น จึงมีราคะ โทสะ โนหะเกิดขึ้น ทำจิตตัวเดิมให้หลงไปตามเกิดแก่เจ็บตาย เวียนว่ายไปไม่มีที่ลื้นสุด เป็นอันเกสภาพ อันกราด เพราะเจ้าตัวสังฆารนั้นแลเป็นเหตุ

จึงทรงสอนให้พิจารณาสังฆารว่า สพุเพ สุขารา อนิจุชา สพุเพ สุขารา ทุกษา ให้เป็นปริชาญาณชัดเจนเกิดจากผลแห่งการเจริญปัฏ्ठิกาในส่วนเบื้องต้นจนทำจิตให้เข้า gwang c. เมื่อกระแสรแห่ง gwang c. หายไป มีญาณเกิดขึ้นว่า นั้นเป็นอย่างนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกษ์ เกิดขึ้นในจิตจริงๆ จนชำนาญเห็นจริงแจ้งประจักษ์กู้ห่า สังฆารได้ สังฆารก็จะมาปรุ่งแต่งจิตให้ กำเริบไม่ได้ออก ได้ในคตาว่า อกุปป์ สพุทธมเมสุ เอุญยธรรมมา ป่าสุสุนโต เมื่อสังฆารปรุ่งแต่งจิต ใจไม่ได้แล้วก็ไม่กำเริบ รู้เท่าธรรมทั้งปวง สนุตอกิเป็นผู้สังบัณฑิฟ ซึ่งวิมุตติธรรม ด้วยประการจะนี้ ปัจฉิมเทศนานี้เป็นคำสำคัญแท้ ทำให้ผู้พิจารณารู้แจ้งถึงที่สุด พระองค์จึงได้ปิดพระโอษฐ์แต่เพียงนี้

พระธรรมเทศนาใน ๓ กากลนี้ ย้อมมีความสำคัญเหนือความสำคัญในทุกๆ กากล ปฐมเทศนา ก็เลิng ถึงวิมุตติธรรม มัชณิมเทศนา ก็เลิng ถึงวิมุตติธรรม ปัจฉิมเทศนา ก็เลิng ถึงวิมุตติธรรม รวมทั้ง ๓ กากลล้วนแต่เลิng ถึงวิมุตติธรรมทั้งสิ้น ด้วยประการจะนี้

**๑๗. พระอรหันต์ทุกประเภท บรรลุทั้งเจโตวิมุติ
ทั้งปัญญาวิมุติ**

อนาคต เจโตวิมุติ ปัญญาวิมุตติ กิจเชื้า ธรรมเม สย อภิญญา สจฉิกตรา อุปสมบัช วิหารดิ พระบาลีนี้แสดงว่า พระอรหันต์ทั้งหลายไม่ว่าประเภทใด ย่อมบรรลุทั้งเจโตวิมุติ ทั้งปัญญาวิมุติที่ปราศจากอาสาในปัจจุบัน หาได้แบ่งแยกไว้ว่า ประเภทนั้นบรรลุแต่เจโตวิมุติ หรือปัญญาวิมุติไม่ ที่เกจิอาจารย์แต่งอธิบายไว้ว่า เจโตวิมุติ เป็นของพระอรหันต์ผู้ได้ samaññika ก่อน ส่วนปัญญาวิมุติเป็นของพระอรหันต์สุกขวิปัสสก ผู้เจริญวิปัสสนาล้วนๆ นั้น ย่อมขัดแย้งต่อมรรค

มรรคประกอบด้วยองค์ ๔ มีทั้งสัมมาทิฐิ ทั้งสัมมาสามัชชี ผู้จะบรรลุวิมุตติธรรมจ้าด้องบำเพ็ญมรรค ๘ บริบูรณ์ มิฉะนั้นก็บรรลุวิมุตติธรรมไม่ได้ ไตรสิกขา ก็มีทั้งสัมมาทิฐิทั้งปัญญา อันผู้จะได้อาสวักขยญาณจ้าด้องบำเพ็ญไตรสิกขาให้บริบูรณ์ทั้ง ๓ ส่วนฉะนั้นจึงว่าพระอรหันต์ทุกประเภทต้องบรรลุทั้งเจโตวิมุติปัญญา วิมุตติด้วยประการฉะนี้

พิมพ์โดย พิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โทร. ๒๑๔๕๗๒๖
นางวัฒนา ศิริเกื้อ ผู้พิมพ์ฝ่ายดราฟ กันยายน ๒๕๓๖
๗๖๐๒-๖๔/๑,๐๐๐(๙)

ପ୍ରୀତିହାନିକରମ ପ୍ରୀତିହାନିକରମ